

Fonaments culturals i semiòtics del desenvolupament humà

Eulàlia Hernández (coordinadora)
Pilar Lacasa

XW04/10036/01439

Eulàlia Hernàndez**Pilar Lacasa**

Catedràtica de Psicologia evolutiva i de l'educació a la Universitat d'Alcalá, on coordina el grup d'investigació **Imatges, paraules i idees**. Ha estat professora de la Universitat de Còrdova i de la UNED i professora visitant en les universitats de Utah i Delaware (EUA). Les seves línies d'investigació actuals es relacionen amb les aplicacions de les tecnologies noves i ja consolidades en la societat, especialment en l'àmbit educatiu formal i no formal; des d'aquesta perspectiva ha profunditzat en l'anàlisi de situacions quotidianes. Li interessa especialment l'anàlisi dels contextos naturals i és assessora metodològica d'investigacions que utilitzen recursos informàtics propis de metodologies qualitatives (*QSR Internacional*). És coeditora de la revista *Cultura y Educación* i ha publicat en d'altres com *Social Development o Linguistics and Education*.

Introducció

L'estudi del desenvolupament humà s'ha mogut entre la identificació de característiques universals i la descripció del cas únic. Amb tot, ha seguit molt temps la pràctica tradicional de la psicologia estudiant les persones dins dels límits de la seva corporalitat. **D'aquesta manera, la descripció dels canvis psicològics de les persones al llarg de la vida que fa la psicologia del desenvolupament ha estat focalitzada fonamentalment en l'individu, i ha deixat fora del punt de mira l'entorn i els contextos en què aquest vivia i on duïa a terme la seva activitat quotidiana.**

La identificació de característiques i processos diversos tenint en compte el lloc del planeta en què visquessin les persones va contribuir a fer que la psicologia del desenvolupament acompanyés les descripcions dels canvis evolutius de les persones amb petites ressenyes sobre el seu entorn físic i sociocultural quan no pertanyien a pobles del món occidental. La validesa ecològica reivindicada de manera general des de la psicologia, també hi va influir. (Per exemple, poc a poc s'han anat considerant aspectes tan concrets i variats com el següents: la descripció d'un ràpid desenvolupament del sentit de l'equilibri en els infants de cultures en què les mares porten els nadons sempre al damunt; la inexistència d'una determinada forma de processament cognitiu en les persones de pobles molt aïllats del planeta; o l'aparició de determinats trastorns psicològics associats a moments de canvi evolutiu en contextos amb una organització social centrada en l'individu).

Ara bé, amb la ferma consideració dels postulats de la psicologia russa es va poder anar un pas més enllà de la introducció –a vegades fins i tot només anecdòtica– d'informació sobre l'entorn de les persones el desenvolupament de les quals s'estudiava. Així, entendre que les persones al llarg del seu cicle vital estan en interacció constant amb el seu entorn, i que aquesta relació es duu a terme en uns contextos específics –cadascun amb unes activitats i instruments de representació, pensament i manipulació que els són propis–, significa entendre de manera intrínsecament relacionada la persona i el seu entorn cultural. I significa també **considerar la cultura com un conjunt de significats compartits entre els seus membres, que es construeixen i reconstrueixen en les activitats quotidianes.**

Per exemple, un entorn cultural en què l'economia es basi en l'intercanvi directe, per exemple, tindrà dissenyats uns contextos específics que permetin la trobada entre les persones i fomentin la comunicació, contextos en què es pugui mostrar el que s'ofereix i es demana. I aquestes activitats d'intercanvi fomentaran en les persones que hi participen habilitats com la construcció de sistemes de raonament matemàtic basat en la realitat física i no en probabilitats, la correspondència, la reversibilitat, la noció de què està sobrevalorat, el

concepte d'estafa, la representació mental poc elaborada i fidel al model original, l'autocontrol emocional, o l'ús del llenguatge conatiu, entre d'altres. I seran precisament aquests valors, eines de raonament i comunicatives, les que possibilitaran que els processos d'intercanvi es duguin a terme. **Des d'aquest enfocament, podem considerar el desenvolupament humà un procés ininterromput al llarg de tota la vida, pel qual la persona va modificant les seves formes de relació amb l'entorn, adquireix noves eines, les matisa o és capaç d'utilitzar-les també en altres contextos.**

Aquest plantejament no facilita la tasca de la psicologia del desenvolupament. Ans al contrari, té moltes **implicacions metodològiques** per al canvi o replantejament. Per exemple, implica passar d'un disseny simple a un disseny seqüencial en què es pugui contemplar la perspectiva històrica; i d'un disseny en què es té en compte només l'individu, passant per la consideració de l'individu amb l'afegitó de la variable cultural, per arribar a la necessitat d'apropar-se a la globalitat de les situacions en què les persones viuen i es desenvolupen per a estudiar les habilitats i els processos que allà es construeixen. Comporta també, entre d'altres, l'ús d'unes tècniques específiques com l'etnografia, potenciar l'observació i anàlisi d'activitats, replantejar el paper dels tests i bateries del desenvolupament, o usar la narració com a eines per a descriure com van canviant les persones al llarg de la seva vida.

En aquesta tessitura emmarquem l'assignatura *Fonaments culturals i semiòtics del desenvolupament humà*.

L'objectiu central de l'assignatura és el de proporcionar una visió del desenvolupament humà com un procés situat en contextos i activitats culturalment definits en què l'actuació de les persones està mitjançada semiòticament per diferents sistemes de representació. I per a aconseguir-ho, el material de l'assignatura ha hagut de recórrer necessàriament a diferents formes de representació de la realitat, diferents suports i diferents productes. Així, per mitjà de l'anàlisi de fotografies, quadres, novel·les, narracions, diàlegs, pel·lícules, entrevistes i dibuixos, es van replegant els diferents conceptes que conformen el cos de coneixements.

És important recordar que el material pretén plantejar una perspectiva d'estudi del desenvolupament humà i no descriure exhaustivament una teoria o donar una visió tancada del tema. L'*activitat de síntesi* que presenta és una bona mostra d'això, atès que no demana la recopilació de conceptes o un exercici de definicions, sinó que proposa fer una reflexió aplicant conceptes dels mòduls a partir de la revisió d'uns fragments de pel·lícula treballats i la lectura de dos textos. Per això també, després del plantejament inicial de les posicions pròximes a la psicologia sociocultural i de la presentació de la importància dels instruments mediadors de l'activitat en la construcció dels processos psicològics superiors, els mòduls analitzen la construcció d'aquests processos en diferents contextos educatius com la família, l'escola, la feina o els mitjans de

comunicació. Per tant, podem dir que l'assignatura requereix coneixements de psicologia del desenvolupament, psicologia social i cultural, i psicologia de l'educació.

Fonaments culturals i semiòtics del desenvolupament humà és una assignatura de gran coherència amb l'enfocament social i cultural del pla d'estudis de Psicologia a la UOC. A la vegada, atès que els mòduls recuperen diversos conceptes i, sense definir-los novament, els treballa des de diferents perspectives, l'estudiant d'aquesta assignatura hauria d'haver cursat amb anterioritat *Psicologia del desenvolupament I i II* (pels processos de desenvolupament que s'estudien), *Psicologia de la comunicació, sistemes d'escriptura i TiC* (per la presentació semiòtica que s'hi fa), i *Psicologia de l'educació* (per la referència als contextos educatius i el desenvolupament dels processos simbòlics).

Objectius

L'assignatura de *Fonaments culturals i semiòtics del desenvolupament humà* té com a objectiu que els seus estudiants, mitjançant el treball dels mòduls, puguin:

1. Disposar d'elements i criteris per a comprendre que la vida i el desenvolupament de les persones no solament tenen lloc en contextos culturals específics sinó que estan necessàriament definits per aquests contextos en què s'inscriuen.
2. Construir una noció del desenvolupament humà a partir de l'adquisició i ús d'instruments de mediació semiòtica.
3. Recuperar processos de desenvolupament estudiats anteriorment i analitzar-los en vista d'una nova perspectiva.
4. Comprendre que cada context cultural defineix unes fites de socialització que cal assolir mitjançant unes pràctiques i activitats concretes.
5. Considerar la família com el principal context de desenvolupament que, tal com l'escola o la feina, pretén que els seus membres aprenguin noves formes de relació amb l'entorn.
6. Analitzar les relacions existents entre les eines de representació i comunicació que es construeixen en contextos educatius formals i no formals.
7. Reflexionar sobre diferents pràctiques i productes culturals com a sistemes d'activitat que necessiten, cadascun, un aprenentatge i alfabetització específics.

Glossari

acció *f* A vegades, dimensió física de l'activitat humana.

activitat situada *f* Acció humana feta amb una meta implícita o explícita i que adquireix el seu significat segons el context en què es porta a terme.

alfabetització *f* Conjunt d'habilitats relacionades amb la capacitat de llegir i escriure. De vegades, el terme es pot utilitzar per a al·ludir a les habilitats pròpies d'interpretar altres codis, per exemple el del llenguatge audiovisual present en els mitjans de comunicació.

antropologia *f* Estudi de la realitat humana que té com a objecte fonamental el seu desenvolupament social i cultural.

aprenentatge *m* Tradicionalment, i sobretot des de la perspectiva dels models associacionistes, procés mitjançant el qual es produeixen canvis en la conducta com a resultat de la pràctica. Altres models teòrics també han analitzat els processos d'aprenentatge: per exemple, en la psicologia de Vygotski se sol associar als progressos que el nen manifesta al llarg del seu desenvolupament i que es produeixen en situacions d'interacció amb l'adult. En investigacions més pròximes a la psicologia cognitiva anglosaxona s'associa a l'adquisició d'habilitats relacionades amb una determinada tasca, que s'adquireixen a partir de l'experiència en aquesta tasca. Es parla d'aprenentatge formal, no formal i informal segons el grau d'institucionalització d'allò que s'ensenya (per exemple, estem en un aprenentatge formal quan el procés es porta a terme a l'escola).

aprenentatge formal *m* Aprenentatge que té lloc a l'escola.

aprenentatge no formal i informal *m* No sempre aquests dos conceptes es consideren sinònims. En aquest treball entenem que es refereixen a formes d'aprenentatge i ensenyament que es produeixen fora de la institució escolar.

autoregulació orgànica *f* Autoregulació d'un sistema que es caracteritza pel fet que, mitjançant la seva activitat, és capaç de donar informació al sistema del resultat de les seves accions i corregir-les segons els resultats obtinguts.

axioma *m* Cada un dels principis fonamentals i indemostrables sobre els quals es construeix una teoria.

ciència cognitiva *f* Des de psicologia, conjunt de treballs fets des de la perspectiva de la intel·ligència artificial i l'objecte fonamental dels quals és l'anàlisi dels processos de coneixement entès en termes molt amplis (incloent-hi, per exemple, l'estudi del llenguatge i de l'aprenentatge).

ciència fàctica *f* Ciència fonamentada en fets o limitada a aquests, en oposició a la formal o artística.

ciència formal *f* Ciència que opera utilitzant un llenguatge simbòlic artificial i fent abstracció dels continguts.

codi *m* Combinació de signes que té un determinat valor dins un sistema establert; per exemple, el codi d'una targeta de crèdit. Sistema de signes i de regles que permet de formular i comprendre un missatge.

comunitat *f* Conjunt de persones vinculades per característiques o interessos comuns.

concepte *m* Conjunt de categories amb què es classifiquen, s'organitzen i es relacionen els fenòmens.

coneixement científic *m* Conjunt de coneixements obtinguts mitjançant l'observació i el raonament, sistemàticament estructurats i dels quals es dedueixen principis i lleis generals.

coneixement moral *m* Conjunt de processos o estats mitjançant els quals les persones accedeixen al món dels valors.

coneixement objectiu *m* Coneixement que accepta el fet que la realitat es pugui conèixer "en si mateixa", independentment de la pròpia manera de pensar o de sentir.

coneixement quotidià *m* Coneixement que s'utilitza habitualment en la vida diària. És pròxim al sentit comú, quant a manera pensar i procedir com ho faria la generalitat de les persones.

context *m* Entorn lingüístic del qual depèn el sentit i el valor d'una paraula, frase o fragment considerats. Entorn físic o de situació, o bé polític, o bé històric, cultural o de qualsevol altra índole, en què es considera un fet. Ordre de composició o teixit d'un discurs, d'una narració, etc.

context de criança *f* Entorn físic o situació, polític, històric, cultural o de qualsevol altre tipus, en què es considera que té lloc un procés de desenvolupament humà.

criteri de veritat *m* Norma per a conèixer i justificar la veritat en les ciències.

culturització *f* Procés pel qual una persona adquireix els usos, creences, tradicions, etc. de la societat en què viu.

descontextualització *f* Intent d'atribuir significat, que es pretén que sigui independent d'un determinat context.

diacrònic -a *adj* Dit dels fenòmens que ocorren al llarg del temps, en oposició als sincrònics.

diàleg *m* Conversa entre dues o més persones, que alternativament manifesten les seves idees o afectes. Es podria entendre també com a "desdoblament"

d'un mateix, capacitat de reinterpretar i reconstruir les pròpies idees a partir d'una posició que les contempla des de fora.

discurs *m* Cadena parlada o escrita. // Paraula o conjunt de paraules amb què s'expressa un sentit gramatical complet.

discurs mediàtic *m* Conjunt d'imatges, sons i paraules que, combinats d'acord amb determinades regles i amb una determinada intencionalitat, transmeten un missatge.

domini de coneixement *m* Àmbit o dimensió de les representacions i maneres de conèixer. Actualment, alguns models teòrics hi atribueixen un origen relacionat amb principis de caràcter innat.

ecologia *f* Ciència que estudia les relacions dels éssers vius entre si i amb el seu entorn. Parteix de la sociologia, que estudia la relació entre els grups humans i el seu ambient, tant físic com social.

educació mediàtica *f* Conjunt de situacions en què el contacte amb l'univers mediàtic contribueix a facilitar la interpretació dels seus missatges i aporta la possibilitat de situar-s'hi enfront críticament.

embriogènesi *f* Procés mitjançant el qual es desenvolupen els éssers vius en les primeres etapes del seu desenvolupament, des de la fecundació fins que l'organisme adquireix les característiques morfològiques de l'espècie.

enfocament sistèmic *m* Forma de coneixement que en les ciències humanes valora més la totalitat enfront de les parts quan es tracta de trobar el significat dels fenòmens.

equilibrament *m* Procés mitjançant el qual Piaget explica els canvis que tenen lloc durant el desenvolupament humà. Comporta l'adaptació al medi mitjançant la superació de conflictes i contradiccions.

escenari *m* Lloc on passa o es desenvolupa un esdeveniment. // Conjunt de circumstàncies que envolten una persona o un esdeveniment.

escenari de socialització *m* Entorn que facilita el fet que les persones arribin a formar part d'una comunitat o grup social i cultural.

esquema d'acció *f* Unitat de coneixement que permet l'intercanvi entre l'organisme i el medi, que adquireix característiques diferents en els diferents nivells del desenvolupament (esquemes sensoriomotrius, representacionals i operatoris).

esquema representacional *m* Marc de coneixement des del qual les persones interpreten el món.

etnografia *f* Estudi descriptiu dels diversos grups humans o ètnics, de llurs activitats, organització social, creences religioses, estructures de parentiu, etc. (definició del Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans).

etologia *f* Ciència que estudia el comportament dels animals en el seu medi.

filogènesi *f* Origen i desenvolupament evolutiu de les espècies i, generalment, de les estirps d'éssers vius.

generalització *f* Fet d'abstreure el que es comú i essencial a moltes coses, per a formar un concepte general que les compregui totes.

identitat *f* Conjunt de trets propis d'un individu o d'una col·lectivitat que els caracteritzen enfront dels altres. // Consciència que una persona té de ser ella mateixa i diferent dels altres.

ideologia *f* Conjunt d'idees fonamentals que caracteritza el pensament d'una persona, col·lectivitat o època, d'un moviment cultural, religiós o polític, etc.

informant *m i f* En etnografia, cada una de les persones d'una cultura que són interrogades per l'investigador per a conèixer, per mitjà d'elles, aspectes de la cultura que estudia.

intel·ligència artificial *f* Desenvolupament i ús d'ordinadors amb què s'intenta de reproduir els processos de la intel·ligència humana.

intel·ligència representativa *f* Conjunt de processos mitjançant els quals el pensament humà és capaç de transcendir progressivament la realitat immediata.

interacció *f* Procés pel qual les persones mantenim relacions amb d'altres o amb els objectes culturals des dels quals ens relacionem amb el nostre entorn.

jo social *m* D'alguna manera, identitat col·lectiva que pot estar present dins de diferent grups socials.

llengua *f* Sistema de comunicació verbal i gairebé sempre escrit, propi d'una comunitat humana.

llenguatge natural *m* Conjunt de sons articulats amb què l'home manifesta el que pensa o sent.

llenguatge privat *m* En el marc teòric dels treballs vygotskians, llenguatge que acompanya l'activitat i contribueix a controlar-la.

marc epistemològic *m* Model des del qual s'interpreta la realitat. Quan es relaciona amb el coneixement científic, sol comportar el fet d'acceptar determinats principis com a punt de partida de l'explicació.

mediador *m* Instrument físic i social mitjançant el qual arribem a participar d'una cultura. Parlant en termes vygotskians, contribueixen al desenvolupament dels processos psíquics superiors.

mètode experimental *m* Mètode fundat en l'experiència o que és sabut i arriba per aquesta. Habitualment s'ha considerat el camí per a generar coneixement en les ciències de la naturalesa, especialment en física.

mite *m* Narració meravellosa situada fora del temps històric i protagonitzada per personatges de caràcter diví o heroic. Freqüentment interpreta l'origen del món o grans esdeveniments de la humanitat. // Història fictícia o personatge literari o artístic que condensa alguna realitat humana de significació universal.

monòleg *m* Reflexió en veu alta i a soles. // Parla o conversa que fa d'aquesta manera un personatge d'una obra dramàtica o d'una altra semblant.

observació *f* Aproximació a un objecte de coneixement sense que l'investigador el modifiqui directament pel fet de ser observat.

ontogènesi *f* Desenvolupament de l'individu. // Segons la psicologia, procés de desenvolupament que té lloc des del naixement fins a la mort.

participació perifèrica *f* Procés pel qual els membres d'una comunitat aprenen a participar en les seves activitats com a membres de ple dret. Concepte utilitzat per Lave i Wenger, antropòlegs.

patró lingüístic *m* Pauta o model d'acord amb el qual es produeix una emissió lingüística. Es pot relacionar també amb processos de comprensió del discurs.

pensament crític *m* Capacitat de tenir presents múltiples perspectives quan s'interpreta la realitat.

pensament formal *m* D'acord amb Piaget, pensament que permet a la intel·ligència humana de transcendir els límits que imposa al pensament l'espai i el temps.

percepció *f* Sensació interior que resulta d'una impressió material feta als nostres sentits (definició del diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola).

polifonia *f* Presència de múltiples veus. Conjunt de sons simultanis en què cada un expressa la seva idea musical, però formant amb els altres un tot harmònic.

positivisme *m* Tendència a valorar preferentment els aspectes materials de la realitat. Sistema filosòfic que admet únicament el mètode experimental i refusa tota noció a priori i tot concepte universal i absolut.

pràctica *f* Activitat feta habitualment. Hi estan presents unes metes, explícites o implícites. // Exercici de qualsevol art o facultat, conforme a les seves regles.

procés de codificació *m* Procés que transforma mitjançant les regles d'un codi la formulació d'un missatge. // Procés que fa o forma un cos de lleis metòdic i sistemàtic.

procés de conceptualització *m* Procés que dóna lloc a una interpretació i organització de la realitat que percebem.

procés deductiu *m* Mètode pel qual es procedeix lògicament del que és universal al que és particular.

redescripció representacional *f* Procés mitjançant el qual s'expliquen les reconstruccions que les persones portem a terme des que es rep la informació fins que es converteix en coneixement.

relativisme *m* Posició intel·lectual segons la qual el coneixement humà solament té per objecte relacions, sense arribar mai al del que és absolut. // Doctrina segons la qual la realitat no té substrat permanent i consisteix en la relació dels fenòmens.

representació *f* En termes generals, figura, imatge o idea que substitueix la realitat.

semàntica *f* Habitualment, aspecte de l'estudi de la llengua que se centra en el significat dels termes.

significat *m* Significació o sentit d'una paraula o d'una frase. // Cosa que se significa d'alguna manera. // Contingut semàntic de qualsevol tipus de signe, condicionat pel sistema i pel context.

sincrònic -a *adj* Dit d'un procés que es desenvolupa en perfecta correspondència temporal amb un altre procés o causa.

sistema *m* Conjunt estructurat d'unitats relacionades entre si que es defineixen per oposició; per exemple, la llengua o els diferents components de la descripció lingüística. // Conjunt de regles o principis sobre una matèria enllaçats racionalment entre si. // Conjunt de coses que, relacionades entre si ordenadament, contribueixen a un determinat objecte. Conjunt d'òrgans que intervenen en alguna de les principals funcions vegetatives. // Sistema nerviós.

socialització *f* Procés de promoure les condicions socials que afavoreixin en els éssers humans el desenvolupament integral de la seva persona.

subjectiu -iva *adj* Pertanyent o referent al subjecte, considerat en oposició al món extern. // Pertanyent o referent a la nostra manera de pensar o de sentir i no a l'objecte en si mateix.

tecnologia *f* Conjunt dels instruments i procediments industrials d'un determinat sector o producte. // Conjunt de teories i de tècniques que permeten l'aprofitament pràctic del coneixement científic. // Llenguatge propi d'una ciència o d'un art.

teoria *f* Conjunt de coneixements que es poden prendre com a punt de partida per a aproximar-se a la realitat i serveixen de marc per a interpretar-la. // Coneixement especulatiu considerat independentment de tota aplicació. // Sèrie de lleis que serveixen per a relacionar un determinat ordre de fenòmens.

unitat d'anàlisi *f* Cada una de les dimensions de la realitat a la qual s'aproxima l'investigador i que es considera el seu objecte de descripció i explicació.

unitat de producció *f* Conjunt d'instruments, elements i fins i tot participants que participen de les activitats d'una comunitat per aconseguir una meta final.

univers mediàtic *m* Conjunt de representacions del món que transmeten els mitjans de comunicació i que són reelaborades pels espectadors.

validesa *f* Qualitat d'una mesura, segons la qual mesura realment el que ha de mesurar. En la investigació se sol parlar de validesa per a referir-se al grau en què la variació observada en la variable dependent es deu a la manipulació experimental de la variable independent; la validesa externa es refereix a la generabilitat dels resultats trobats.

validesa ecològica *f* Validesa que es refereix al grau en què els resultats d'una determinada investigació es poden estendre no solament a un determinat nombre de subjectes, sinó també al context en què aquests subjectes es desenvolupen. Adquireix una significació especial en els treballs relacionats amb la percepció, sobretot a partir dels treballs de Gibson i els seus col·laboradors, per als quals la percepció i l'atenció estan en estreta relació amb les necessitats de cada organisme.

valor *m* Qualitat que posseeixen algunes realitats, considerades béns, per la qual cosa són estimables. Els valors tenen polaritat en el sentit que són positius o negatius, i jerarquia en el sentit que són superiors o inferiors.

veu *f* Cada una de les línies melòdiques que formen una composició polifònica. // En psicologia, perspectiva des de la qual se situa algú davant la realitat i l'expressa en interacció amb altres veus.

zona del desenvolupament pròxim *f* Segons Vygotski, distància entre el nivell real de desenvolupament, determinat per la capacitat de resoldre independentment un problema, i el nivell de desenvolupament potencial, determinat per la resolució d'un problema sota la guia d'un adult o en col·laboració amb un altre company més capaç.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Cultura i desenvolupament humà

Pilar Lacasa

1. Una primera aproximació als conceptes de cultura i desenvolupament
2. La cultura: un mitjà per al desenvolupament humà
3. Cultura, discurs i desenvolupament humà
4. Dominis culturals?
5. Implicacions metodològiques

Mòdul didàctic 2

Símbols, signes i índexs

Pilar Lacasa

1. La construcció del significat
2. Reconstruir la realitat immediata en un context social
3. Habilitats simbòliques i processos de desenvolupament a partir de Piaget
4. El símbol com a instrument des de Vygotsky
5. Símbols i psicologia cognitiva

Mòdul didàctic 3

Família, cultura i desenvolupament

Pilar Lacasa

1. Desenvolupament i adquisició de patrons culturals en la família
2. Desenvolupar marcs de coneixement
3. Adquisició de valors i formes de conducta
4. Cultura, papers socials i pràctiques de socialització

Mòdul didàctic 4

Desenvolupament cognitiu, cultura i escola

Pilar Lacasa

1. Coneixement científic i quotidià
2. La llengua escrita
3. Aprendre a utilitzar llenguatges formals
4. Aprendre a pensar científicament

Mòdul didàctic 5

Desenvolupament, cultura i aprenentatge situat

Pilar Lacasa

1. Institucions i organitzacions com a mitjancers entre l'individu i la cultura
2. La construcció del coneixement en el món del treball
3. Llegir i escriure en contextos no escolars
4. El pensament matemàtic en la vida quotidiana

Mòdul didàctic 6

Pensament simbòlic, desenvolupament i mitjans de comunicació

Pilar Lacasa

1. Les pràctiques de l'espectador
2. El discurs mediàtic: instrument polifònic
3. Els mitjans com a instruments simbòlics
4. Alfabetitzacions múltiples

Mòdul didàctic 7

Activitat de síntesi

Pilar Lacasa

1. Reflexionant sobre *El camino a casa*
2. Cultura i desenvolupament humà
3. Símbols, signes i índexs
4. Família, cultura i desenvolupament
5. Desenvolupament cognitiu, cultura i escola
6. Desenvolupament, cultura i aprenentatge situat
7. Pensament simbòlic, desenvolupament i mitjans de comunicació

